

2009. – 248 с. 7. Позняк О. Трудова еміграція в Україні як чинник розвитку ринку праці / Олексій Позняк // Україна в Європейській та Євразійській міграційних системах: регіональні аспекти: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (23 берез. 2009 р., м. Харків). – К.: Стило, 2009. – С. 114–129. 8. Протидія торгівлі людьми: Україна. – К.: МОМ, 2011. – 6 с. 9. Стрельцова Я. Особенности российско-украинского миграционного обмена / Я. Стрельцова // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 11. – С. 78–84. 10. Сусак В. Українські гостьові робітники та іммігранти в Португалії (1997–2002 р.) / В. Сусак // Україна в сучасному світі: Конференція випускників програм наукового стажування у США. – К., 2003. – С. 94–97. 11. Сярий Є. Трудова міграція громадян України до Російської Федерації та її вплив на українсько-російські відносини / Євген Сярий // Проблеми міграції. – 1999. – № 1. – С. 34–47. 12. Терещук Г. До Росії в рабство / Галина Терещук // Робота і бізнес

[Електронний ресурс]. – № 34–35 (1021–1022) 24.08–02.09.2011. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/4652-do_rossii_v_rabstvo.html. 13. Топилин А. В. Рынок труда России и стран СНГ: реалии и перспективы развития / А. В. Топилин. – М.: Экономика, 2004. – 321 с. 14. Трудовая миграция из Украины, Беларуси и Молдовы в Российскую Федерацию: тенденции и связь с торговлей людьми / [Е. Левченко, И. Шваб, Е. Тюрюканова и др.]. – К., 2008. – 304 с. 15. Хомра О. Сучасна українська трудова міграція: статус та можливості // Парламентські слухання «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції». Інформаційно-довідкові матеріали / Олександр Хомра. – К., 2004. – С. 11–29. 16. Шульга Н. А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Николай Александрович Шульга. – К. Институт социологии НАН Украины, 2002. – 700 с.

УДК 314.15:159.92

Микола Дроботенко

Міграція науковців та молоді як загроза втрати інтелекту нації

У статті аналізуються причини і наслідки міграції з України молоді та науковців. Розкриваються основні загрози нівеляції інтелектуального потенціалу української нації.

Ключові слова: міграція, нація, інтелект, студенти.

This paper analyzes the causes and consequences of migration from Ukraine its Youth and the scientists. The basic dangers of the waste by the Ukrainian nation its intellectual potential are shown.

Keywords: Migration, Nation, Intelligence and Students.

Проблематика міграційних процесів у світі і, зокрема, молодіжної міграції привертає до себе увагу багатьох фахівців як в нашій країні, так і у всьому світі. Вивченню різноманітних аспектів молодіжної міграції присвячено дослідження ряду визначних експертів міжнародного і вітчизняного рівня. Зростаючий попит на висококваліфікованих фахівців у всіх країнах, а також розширення міжнародних можливостей освіти неминуче буде створювати тиск на будь-яку країну, звідки їде молодь. Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, останні фінансові й економічні кризи в Європі і у світі загалом доводять це. Стрімко глобалізується не тільки ринок робочої сили, вже сьогодні Європейське співтовариство – такі країни, як Німеччина, Франція, Греція, Італія, Голландія, Великобританія, – відчують наслідки цих змін. Закордонні студенти, наприклад, складають на сьогодні все більшу частку університетського населення у більшості промислово розвинених країн. Разом із своїм перебуванням у країнах, де вони навчаються, вони приносять свою культуру, звичаї, свою віру. Зазвичай, разом з цим і проблеми.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) оприлюднила звіт, згідно з яким, наприклад, Німеччина стає все більш привабливою для навчання іноземців. Кожний 12-й студент – іноземець. Особливо швидко зростає кількість студентів із Азії. І це на фоні того, що Німеччина несе на собі левову частину тягарю економічної і соціальної кризи в Європі, і за останні 10 років стан з освітою в порівнянні з іншими країнами незначною мірою погіршився. За даними звіту, в середньому по країнах ОЕСР на потреби освіти витрачається 12,7% бюджету, тоді як у Німеччині ця цифра не перевищує 9,7%. Якщо в середньому по ОЕСР з 1995 року по 2001 рік зростання витрат на вищу освіту склав у абсолютному вимірі – 30%, а в середньому – 21%, то в Німеччині, відповідно, тільки 7% і 6%. Доля витрат на приватну і державну освіту складає 5,3% від ВВП, в цілому по ОЕСР – 5,6%.

Дослідники міграційних процесів (як вітчизняні, так і закордонні) досить докладно дають понятійне визначення «трудої міграції» у контексті наукового аналізу міграційних переміщень, відповідно до теоретичних підходів та аналітичного моделювання процесів трудових міграцій. І в той же час, міграційні переміщення молоді, яка їде на навчання, залишаються мало висвітленими.

На наш погляд, це пов'язано з рядом причин як економічного, так і політичного характеру, а також із специфікою світових глобалізаційних процесів. Транснаціональні компанії значною мірою роблять ставку на висококваліфікованих робітників і науковців з різних країн для розширення виробництва і досягнення високої якості своєї продукції. Все частіше ми чуємо поняття «витік мізків» (а часто й відчуваємо цей феномен).

Енциклопедія «Britannica» дає наступне визначення цього явища: «Це міграція освічених і професійних кадрів з однієї країни, сектора економіки або галузі в іншу зазвичай для отримання кращої оплати або умов життя». В доповіді ОЕСР 1997 року щодо міграцій висококваліфікованих працівників вирізняють два основних поняття: «обмін мізків» і «втрата мізків». Обмін, звичайно ж, передбачає двосторонній рух спеціалістів між країнами. Термін «втрата мізків» визначає дефіцит спеціалістів, який настає тоді, коли висококваліфіковані кадри мігрують у нові форми зайнятості, які не потребують здібностей і досвіду, необхідних на колишній роботі (OECD, 1997). Дж. Джонсон і М. Регетс (Johnson and Regets (1998)) ввели нове поняття – «циркуляція мізків», яке передбачає циклічні переміщення: за кордон на навчання і для подальшої роботи, а потім – повернення на Батьківщину і покращення професійних позицій (знань і досвіду) за рахунок преференцій, отриманих під час навчання і перебування за кордоном. Автори передбачають, що така форма міграції буде підсилюватись у майбутньому, особливо, коли економічні розбіжності між країнами будуть зменшуватись.

Така циклічна міграція спостерігалась серед малайзійців, які навчалися у Австралії.

На сьогоднішній день існують багато факторів, що впливають на рух висококваліфікованих кадрів. Маються на увазі як науковці, так і спеціалісти робітничих професій. Наука стає все більш інтернаціональною. Сьогодні участь науковців у міжнародних дослідженнях, спільних проектах не є великою проблемою. Міжнародний обмін і стажування науковців підтримуються урядами багатьох розвинутих країн. Приєднання України до Болонського процесу – теж приклад такого співробітництва в освітній і науковій галузі. Цей процес передбачає і сприяє такому обміну молодими науковцями і студентами, зокрема. Добре це чи погано? З точки зору розвитку світової науки – безперечно ж добре. Для країн же, які виступають донорами в такому обміні, – безумовно ні. Молоді науковці, обдарована і перспективна молодь при цьому реалізує свій науковий і творчий потенціал в іншій країні. При цьому країна, яку вони залишають, зазнає капітальних витрат, вкладених у підготовку такого спеціаліста, погіршується демографічна ситуація в цілому. Виграш країни, яка створила необхідні умови і спромоглась залучити до себе талановитого вченого, робітника високої кваліфікації, вчителя чи лікаря – значно більший. За найскромнішими підрахунками, економія США у сфері освіти за останні 25 років склала більше 15 млрд. доларів. Прибутки, які отримують розвинені країни від використання іноземних фахівців у 3–7 разів перевищують суми, що виділяються як допомога країнам, що розвиваються. Реалізація наукового проекту дозволяє їм з мінімальними фінансовими витратами отримувати ліцензії на промислове впровадження винаходів науковців, у тому числі й українських.

Згідно з доповідями західних експертів, для середньої фірми 5 статей дослідницької фірми у співавторстві з відомим вченим приносить фірмі в середньому 5 нових розробок, 3,5 нових продуктів виробництва на ринку і 860 робочих місць. Наукова привабливість і умови діяльності науковців, більш висока матеріальна винагорода за свою працю, свої знання і потенціальні можливості, краще обладнання і можливості самореалізації і, зрештою, кращі побутові умови життя впливають на прийняття рішення людини стосовно місця свого навчання, проживання і подальшого працевлаштування.

У більшості розвинутих країн світу талант розглядається як національне надбання, з відповідним ставленням до його збереження і розвитку. Розробляються і впроваджуються виважені програми підтримки і розвитку обдарованої молоді. Рада Європи ще у 1994 році прийняла постанову № 1248 по роботі з обдарованими дітьми. «Жодна країна не може дозволити собі розкіш розкидатися талантами, а відсутність своєчасного вияву інтелектуального і іншого потенціалу інакше як розтрата людських ресурсів називатися не може... Обдарованим дітям мають бути надані умови освіти, які дозволять їм у повному обсязі реалізувати їх можливості для їх же блага і на благо усього суспільства» [1, с. 4].

Як довели психологи, людина із здібностями не народжується. Вона народжується із задатками. Задатки – це недиференційовані, в основному, анатомо-фізіологічні, морфологічні особливості організму, які не мають прямого відношення до успішності людини в діяльності. Більше того, дослідники здібностей сходяться на думці про те, що всі немовлята, які народилися без патології, мають приблизно однакові задатки, достатні, щоб досягти значних успіхів у будь-якому виді діяльності [2, с. 37]. Шлях розвитку особистості від задатків до геніальності проходять не всі.

Задатки – здібності – обдарованість – талант – геніальність – це і є кроки зростання особистості!

Науковці різних часів досить докладно описали, від чого це залежить, які фактори на це впливають. У використанні і вмінні практично застосувати ці знання полягає завдання суспільства, де живе і розвивається людина. Тільки системний і комплексний підхід у вирішенні цих проблем дозволить досягти бажаного результату – гармонійного розвитку особистості і, як результат, зростання і розвиток суспільства, в якому живе ця особистість.

За даними опитування Центру соціологічних досліджень «Софія» (2013 р.), більш як 50% української молоді у віці від 18 до 29 років готові емігрувати з України. Ці цифри можна назвати «оптимістичними», «усередненими по державі». У західних і східних регіонах країни цей показник значно вищий. Згідно з результатами дослідження 2008 р., з початку 2007 р. до початку червня 2008 р. 567 тисяч молодих українців перебували за кордоном з метою трудової діяльності. Поза увагою залишаються громадяни, які виїхали за кордон з такою задекларованою метою як туризм, відвідування родичів, а насправді – для трудової діяльності [4, с. 67]. Це дані щорічної доповіді Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні за 2012 рік. Державний інститут розвитку сім'ї та молоді в Аналітичному звіті за результатами дослідження «Про зайнятість молоді в Україні» за 2007 рік надає такі дані вибіркового опитування: упродовж 2005–2007 рр. за межами України побувало 19% респондентів. Перебуваючи за кордоном, основна частка молоді (37%) подорожувала або відпочивала, проте, 29% виїжджали, щоб працювати. Ще 27% відповіли, що метою їх виїзду за кордон було відвідування родичів чи знайомих. У службовому відрядженні знаходилось 7%, а 4% молоді знаходилось на навчанні. Дослідження 2007 року показало, що 47% працюючої молоді була зайнята у сфері будівельних робіт, 19% – виконували сільськогосподарські роботи, 12% – були зайняті у торгівлі. Лише 11% осіб, які працювали за кордоном, були зайняті за фахом. Виконували роботи по дому 10%, 8% респондентів доглядали літніх людей або дітей. 2% опитаних надавали послуги у сфері дозвілля та розваг [4, с. 68].

Скільки на сьогоднішній день перспективної молоді знаходиться за кордоном, не дасть відповіді ніхто. Похибка при підрахунку кількості громадян, які перебувають за кордоном, складає декілька мільйонів! За даними представництва Міжнародної організації з міграції, більш як 6 мільйонів емігрантів у світі – українці, і вік половини з них – до 35 років.

Звичайно, якщо законодавці зменшать вік молоді в країні, їх статистична кількість зменшиться. Так, згідно із щорічною доповіддю Президента України, ВР України і КМ України за підсумками 2001 року (Нове покоління незалежної України (1991–2001 рр.)), чисельність офіційно зареєстрованих громадян України віком 18–28 років, які тимчасово працювали за кордоном, становила 7 248 осіб! Різні підходи до визначення віку молоді дають таку різницю в цифрах. Дослідження 2000 р. не враховувало молодих осіб 29–34 років.

За останні три роки кількість охочих навчатися за кордоном зросла щонайменше на 10%, зазначила консультант з освітніх програм одного з освітніх агентств Анна Уразова [3]. За її словами, найчастіше українські студенти обирають для навчання Британію, Канаду, Латвію, Литву, Польщу, США та Чехію. Найперше – через кращу якість освіти, адже тут навчальні програми є актуальнішими та мають практичніший характер. Близько 50% студентів обирають країни, де є

можливість залишитися принаймні на 1–2 роки для роботи після закінчення навчання, – наприклад, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, сказала А. Уразова. За її словами, «інша половина бажає отримати диплом. Але вони повертаються сюди і, маючи такий диплом, працюють вже в міжнародних компаніях в Україні» [3].

На наш погляд, це є прихованим джерелом потенційної міграції. Наприклад, у 1996 р. 7638 професіоналів із країн ЄС отримали постійні візи в США, це були службовці, інженери, топографи і геодезисти, математики і програмісти, лікарі, середній медперсонал, шкільні викладачі та ін. Найбільшу групу (4324 особи) серед європейських мігрантів склали службовці й управлінський персонал. Часто все у них починалось із тимчасових переміщень всередині транснаціональної корпорації, а потім мігранти подовжували своє перебування і залишались на постійне перебування у даній країні [7].

Водночас, серед молодих українців чимало тих, хто за кордоном хоче лише працювати, зазначає менеджер із маркетингових комунікацій Міжнародного центру працевлаштування Віталій Андрусак. Він підкреслює: «Ми працевлаштовуємо спеціалістів здебільшого робітничих спеціальностей. Віком від 21–22 років. Коли виїжджають туди і пізнають культуру, бачать той рівень життя, то здебільшого залишаються. Люди мають гарантії щодо свого працевлаштування, своїх роботодавців, що заробітна плата у них буде такою, як прописано в договорі» [3]. На думку Павла Розенка, рівень заробітної платні є однією з головних причин виїзду української молоді за кордон. Навіть навчання на держзамовленні не гарантує молодій людині перше робоче місце. А якщо їй все-таки надається це, то, як правило, розмір заробітної плати в декілька разів нижчий середнього рівня [3]. Середня заробітна плата в Україні є найнижчою серед країн пострадянського простору, не кажучи про розвинені європейські держави. Окрім того, за словами П. Розенка, Україна відлякує молодь низьким рівнем соціальних послуг, недоступністю житла, відсутністю національного культурного простору та професійних перспектив. Крім цього, про довгострокову стратегію на українському ринку праці сьогодні не йдеться [3].

На вітчизняному ринку праці спостерігаються достатньо невішні тенденції, пов'язані з відтоком за кордон кваліфікованих кадрів і молоді. Про це заявляв заступник голови Ради Федерації роботодавців України Олексій Мірошніченко: «В Україні спостерігається, на жаль, стійка тенденція до відтоку кваліфікованих кадрів і молоді. Причини – демографічна криза, несприятливий внутрішній ринок праці, складна економічна ситуація, низький рівень життя» [6]. Водночас він звернув увагу на агресивну імміграційну політику сусідніх держав. «Окремо слід виділити агресивну імміграційну політику близьких і далеких сусідів. Йдеться про політику РФ стосовно професіоналів, які бажають отримати російське громадянство, «карту поляка» і «Blue card» ЄС – проект, спрямовано на залучення професіоналів, особливо робочих і інженерних спеціальностей із країн-сусідів ЄС», – сказав він. «У черзі на отримання «Green card» США стоять понад 1 млн українців», – констатував О. Мірошніченко [6].

Отже, наша молодь, особливо перспективна і обдарована, стає об'єктом зацікавленості наукових кіл і бізнесу закордонних держав. Російська Федерація розгорнула безпрецедентну боротьбу за українську молодь. Існування філії російських ВНЗ на території України і агресивна політика стосовно перспективної молоді дозволяє їм вважати українських громадян як своїх співвітчизників, а вступ до навчальних закладів і

навчання на території Росії розглядається як основна форма репатріації. Російську сторону сильно бентежить, що за роки незалежності в Україні кількість абітурієнтів, що бажають вступити до російських ВНЗ, катастрофічно знизилась, і через неможливість отримати російську освіту на бюджетній основі українські абітурієнти надають перевагу навчанню у себе на Батьківщині або в Європі. Росія активно реагує на те, що західні країни приділяють значну увагу українському інтелектуальному потенціалу, і тому була запропонована розробка грантової системи, яка б дозволила найбільш обдарованій частині української молоді мати можливість отримувати освіту в Росії.

Ці «геополітичні ігри» нічого спільного з розвитком світової науки, добросусідськими відносинами і партнерством не мають! Саме про ці загрози національним інтересам і національній безпеці говориться в ст. 7 Закону України № 964-IV «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.: «у науково-технологічній сфері визначено загрозою вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України». І там же, у ст. 8 визначені основні напрямки державної політики з питань національної безпеки, які дозволять унеможливити існування таких загроз.

На наш погляд, існує декілька причин такого становища в країні.

Причина перша. Після розвалу СРСР система освіти України, державна молодіжна політика, як і вся економічна сфера, зазнали змін. Змінювались форми власності, відносини між суб'єктами господарювання, державою і громадянами. Модель суспільства, при якій досить мало вимог приділялось для реалізації життєвих планів і потреб конкретної людини, особистості, зазнала поразки.

Суспільство ж незалежної України за більше, ніж 20 років остаточно не визначилось, а його громадяни не відчули, яку саме нову модель ми обрали. Очевидно, ситуація не краща, коли державна молодіжна політика розрахована передусім на так звані вразливі категорії, а інша молодь лише стимулюється державою. Наша молодь весь цей час знаходиться в «перехідному стані». І до сьогоднішнього дня лунають думки зацікавлених осіб стосовно того, що обдарованість не потрібно підтримувати, адже вона, мовляв, і так проб'є собі дорогу. Це навіть не ліберальна «стимуляція» і брехлива «адресна допомога». *Це невміння і небажання бачити майбутнє, відсутність державницьких підходів у дуже важливій справі державотворення.* Наслідки такого ставлення до цієї категорії молоді (та й молоді загалом) ми бачимо вже сьогодні. Спостерігається відтік молоді за кордон. А разом з ним відбувається і так званий «відтік мізків». Сьогодні Україна знаходиться не в тому стані, коли можна так ставитись до нашого національного надбання.

Причина друга. Недосконалість законодавчої бази у питаннях молодіжної політики. Щодо категорії обдарованої молоді – в кращому випадку можна говорити про існування Програм підтримки обдарованої молоді різних рівнів (від загальнодержавного до міського і районного). Вочевидь, рівень урядових постанов виявляється в нашій країні недостатнім для вирішення питання пошуку, підтримки і розвитку обдарованої молоді. А якщо звернути увагу на кількість урядів за часи незалежності, їхню якість і професіоналізм, тоді не треба дивуватись сьогоднішньому стану в молодіжному середовищі, освіті й у країні взагалі. В Міністерстві освіти та науки до сьогоднішнього дня відсутній підрозділ, який би відповідав за роботу з обдарованою молоддю, тобто відсутні посадові особи, які б у повній мірі відповідали за

такий важливий напрямок державотворення. Не дивлячись на те, що 15 грудня 1992 року шостою сесією Верховної Ради України дванадцятого скликання була прийнята Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні [5, с. 9], принципово важливим є те, що в цьому документі молодіжна політика визначалася як «пріоритетний та специфічний» напрям у державній політиці взагалі. У декларації дано визначення поняття «державної молодіжної політики» як «системної діяльності держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України» [5, с. 9]. З літа 1991 року вже існували Міністерство України у справах молоді та спорту і його відомчий Український науково-дослідний інститут проблем молоді, який надалі й став основним теоретико-методологічним центром з подальшої розробки законодавчої бази та організаційно-методичних засад практичної реалізації державної молодіжної політики. Станом на 2012 рік Міністерство України у справах молоді та спорту ліквідовано. Робота з обдарованою молоддю покладена на створений у 2007 році Інститут обдарованої дитини. Цього явно недостатньо. Навіть за діючим законодавством молоддю вважаються люди, які мають вік до 35 років, і науковці Інституту ніяк не зможуть вирішити всі проблеми, пов'язані з пошуком і розвитком особистості у такої значної кількості громадян. Говорити про те, що сьогодні Україна має унікальну практику підтримки обдарованих дітей і заохочення їх до творчості, принаймні, рано. Ми тільки на початку довгої дороги, яку потрібно пройти. Сьогодні ніяк не можна зводити роботу з пошуку й підтримки обдарувань країни до роботи з обдарованими дітьми, задовольняючись досягненнями наших дітей на шкільних олімпіадах, участю найкращих учнів у роботі Малої академії наук, призовими місцями учасників на міжнародних олімпіадах. Там вони тільки звертають на себе увагу фахівців інших країн при недостатній увазі наших. Відбувається стрімке старіння академічної школи і української науки. Виховання молоді, здобуття ними освіти природно має доволі довгий та інерційний характер. Тільки через 15–20 років повною мірою ми відчуємо наслідки (позитивні чи негативні) навчання й виховання нашої молоді, її підготовки до життя. З огляду на сьогоднішній стан у сфері підтримки обдарованої молоді, навряд чи ці наслідки будуть приємними. З легкістю ліквідовуються міністерства, приймаються трудові й пенсійні кодекси, які фактично знищують робочі місця для молодих лікарів, освітян, державних службовців (збільшення віку виходу на пенсію), система освіти та охорони здоров'я перетворюється на бізнес для окремих осіб.

Причина третя. Державна система підготовки кадрів потребує якісних і кардинальних змін. Змін, які б задовольняли не тільки державу, світове товариство, світову науку. Сьогодні особливо потрібні зміни на користь Людини – Особистості, яка вчиться, а потім і сама вчить все життя. І немає різниці, – власних дітей, чи учнів у школі, чи студентів в університетах. На першому місці повинен стояти Вчитель – Людина! З його проблемами, бажаннями, власними баченнями, можливістю особистісного зростання, перспективою розвитку. Науковці й освітяни неодноразово підкреслюють це на освітніх форумах, конференціях, вимагають всіх можновладців звернути на це увагу. Рівень знань учнів, їхній потенціал залежить від рівня знань вчителя. Сьогодні є непоодинокі випадки, коли учні в школах, студенти в університетах значно «сильніші» за своїх вчителів. Який авторитет у такого вчителя? В цьому теж криється одна з причин і наявності бажання нашої молоді вчитись в університетах за межами країни. Професійний відбір для педагогічних ВНЗ потребує перегляду, як, до речі, і у всіх інших галузях. Сотні тисяч майбутніх педагогів по всій країні готує сьогоднішня вища школа. І при цьому ми бачимо нестачу кваліфікованих кадрів у школах, особливо в сільських. Відсутня мотиваційна складова у молодого вчителя працювати за фахом. І причин цьому достатньо – соціальне забезпечення, умови праці, низькі заробітні ставки, відсутність перспективи. Слабо підготовлений вчитель, поставлений в «рамки» міністерськими інструкціями, листами, відсутністю можливості використовувати у навчанні учнів передові освітні й виховні технології та методики, мати можливість індивідуального підходу до кожного учня завжди буде «гальмом» у роботі з обдарованою особистістю. Тому ситуація, коли в системі освіти, будь то міністерство чи сільська школа, опиняються випадкові люди, що призначені за партійними чи ідеологічними поглядами, бізнесовими інтересами чи необхідністю кар'єрного зростання такого «освітянина» несуть загрозу нашим дітям, майбутньому нашої країни. Саме тому освітні проблеми є і залишаються основними, не вирішивши яких, змінити ситуацію в Україні в цілому неможливо. Гасло: «Кадри вирішують все!» є актуальним і сьогодні. Особливо для України.

1. Довгий С. О. Формування та розвиток інтелектуального потенціалу України в умовах сучасної освіти / С. О. Довгий // Підтримка обдарованих дітей та молоді. Розвиток креативного мислення в умовах стандартизації освітнього процесу / Артеківські діалоги [Матеріали робочої секції]. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2009. – С. 4–7. 2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во «Рута», 2006. – 320 с. 3. З України масово тікає молодь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/news/21512.html>. 4. Молодь в умовах становлення незалежної України (1991–2011 роки). Щорічна доповідь Президенту України, Верховній раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. – Київ, 2011. – 224 с. 5. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15 грудня 1992 р. № 2859 / Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – С. 9. 6. Роботодавці: кваліфікована молодь біжить з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politikan.com.ua/1/1/0/44296.htm>. 7. Europe and the Challenge of the Brain Drain / Sami Mahroum, JRC's Institute for Prospective Technological Studies (IPTS). – IPTS Reports. – Vol. 29. – 1999.